

AZƏRBAYCANDA HƏRBİ SÖZLƏRİN YARANMA TARİXİ

leytenant Elnarə Cavadova
Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyası
 E-mail: e-cavadova@mail.ru

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan dilinin hərbi leksikasından bəhs edilir. Bu məqsədlə hərbi sözlərin yaranma tarixi araşdırmaya cəlb olunur. Dilimizdəki hərbi sözlərin tarixi haqqındakı bəzi fikirlərə aydınlıq gətirilir və onların tarixən qədimliyini təsdiq edən örnəklər göstərilir. Qədim zamanlardan indiyə qədər böyük inkişaf yolu keçmiş hərbi leksikanın ən qədim nümunələri sistemli şəkildə araşdırılır. Həmçinin ən qədim hərbi sözlər müəyyənləşdirilir və onların növlərindən danışılır. Bundan başqa, bədii dildə hərbi sözlərin rolu məsələsinə də münasibət göstərilir.

Açar sözlər: dil, üslub, hərbi söz, leksika, bədiiilik.

Giriş

Hər hansı bir sözün yaranması müəyyən tələbatla bağlıdır. Belə ki, cəmiyyətdə müxtəlif sahələrdə gedən inkişaf həmin istiqamətdə fərqli leksemlərin yaranıb formalaşmasını zəruriləşdirir. Sözügedən sahələrdən biri də hərbi sahədir. Hər bir xalqın həyatında onun mübarizə tarixinin izləri vardır. Və dünyanın hər bir xalqı düşməndən müdafiə üçün müxtəlif yol və vasitələr düşünüb tapmış, zaman-zaman onlardan istifadə ilə mübarizə üsullarını təkmilləşdirmişdir. Müdafiə və mübarizə məqsədilə istifadə edilən vasitələr söz və ifadələrlə adlandırılaraq hərbi leksikanın meydana çıxmasına və müxtəlif tarixi mərhələlərdə bu sahədə yeni sözlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Daş silahdan atom silahına qədər uzun bir təkmilləşmə yolu keçən bu “yaradıcılıq” yolu da xüsusiyyətləri, terminoloji sistemi ilə digər sahələrdən çox tez ayrılmışdır [1, s.3].

Hərbi sözlərlə bağlı araşdırma ilk insanın yaşayışı dövründən çağdaş zamanımıza qədər hərbi sahəyə marağın olduğunu göstərir. Bu mənada, elə bir tarixi dövr olmamışdır ki, hərbi sözlərə müraciət edilməsin. Diqqətə dəyər faktlardanı ki, Azərbaycan xalqının folklor və yazılı ədəbi örnəkləri hazırda dilimizdə işlənmə fəallığını itirən bir sıra hərbi sözləri qoruyub saxlamaqdadır.

Araşdırmalar hərbi sözlərin tarixən qədim olduğunu, hətta ilk insan birlikləri hesab edilən tayfa və qəbilələrlə bağlılığını göstərir. Hər bir tayfa və qəbilənin özünümüdafiə vasitələri yaranmış və onlara uyğun leksik sistemi formalaşmışdır.

Hərbi sözlərin yaranma tarixi

İnsanların həyat uğrunda mübarizəsində müdafiə vasitələrinin böyük rolu olmuşdur. Müdafiə vasitələri xarici təsirlərdən qorunmaq məqsədilə yaranmışdır. Cəmiyyətin ilkin forması olan ibtidai icma quruluşunda belə, insanların ən mühüm həyatı tələbatı, mövcudluğunu şərtləndirən maddi ehtiyacın təmin edilməsi üçün müxtəlif cür soyuq silahların yaradılması zəruriyyəti meydana çıxmış, ilk insan birliyi bunsuz ötüşə bilməmişdir [2, s.16]. Deməli, insan cəmiyyəti formalaşandan hərbi sözlərin yaranması prosesi başlanmışdır. Ümumiyyətlə, dünya dillərinin çoxunda hərbi sözlərin yaranıb formalaşması qədim dövrlərlə əlaqələndirilir. Azərbaycan dilində də hərbi leksik vahidlərin bir hissəsi qədim tarixlə səsleşir. Leksikologiya mövzusunda yazılmış bəzi əsərlərdə əsassız olaraq dilimizin hərbi sözləri tarixən “gəncleşdirilir”: “Azərbaycan hərbi leksikası 1930–1940-cı illərdə formalaşmağa başlamışdır” [3, s.310]. Öz fikrini təkzib edən müəllif əsərinin eyni səhifəsində yazır: “Hərbi məfhumların sistem şəklinə formalaşmasının tarixi qədimdir” [3, s.310].

Azərbaycanda hərbi sözlərin formalaşma tarixini XX yüzilliklə bağlayan müəllif sözügedən əsərində yazır: “Müasir dilin leksikasını başa düşmək üçün onun tarixən formalaşması haqqında məlumatı bilmək lazımdır” [3, s.20]. Halbuki bu leksikada hərbi sözlər həmişə mövcud olmuşdur.

H.Həsənovun başqa bir fikri də yuxarıdakı fikirlə əkslik təşkil edir: “Azərbaycan dilində hərbi leksikanı yaranma və formalaşmasına görə üç dövrə bölmək olar: 1) qədim dövr, 2) orta dövr, 3) yeni dövr” [3, s.310]. Madam ki, Azərbaycanda hərbi leksikanın yaranma və formalaşmasının qədim dövrü var, o zaman bu tarixi 1930–1940-cı illərlə bağlamaq doğru deyil. 1930–1940-cı illər (əslində, 1940-cı illər) Azərbaycanda hərbi leksikanın zənginləşməsi tarixinə aid edilə bilər ki, bunu 1941–1945-ci illəri əhatə edən müharibə ilə izah etmək mümkündür. Belə ki, müharibə hadisəsi hərbi leksikanı zənginləşdirən faktorlardandır. Əslində, Azərbaycanda hərbi leksikanın formalaşması qədim zamanlara aiddir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, bir sıra folklor örnəkləri və yazılı ədəbi nümunələrdə işlənən hərbi sözlər bu fikri təsdiq edir.

Hərbi sözlərin çoxunun tarixi ibtidai icma quruluşundan sonrakı dövrlərlə bağlıdır. Hələ qədim Yunanıstanda “hərbi demokratiya” termini işlənmişdir ki, bu, ibtidai icma quruluşunun dağıldığı dövrə təsadüf edir. Həmin söz birləşməsi nəsil icmasının öz yerini qonşuluq icmasına verməsi dövründə hakimiyyətin xarakterini ifadə etmişdir.

Dildə hərbi sözlərin yaranma tarixi qədimdir. Hətta tarixən elə hərbi sözlər olmuşdur ki, sonrakı dövrlərdə müəyyən səbəblərə görə işlənmədiyindən yaddan çıxmışdır. Məsələn, bir zamanlar ümumtürk dilinin fəal leksikasına daxil olan “atlıq” (süvari), “yayan” (piyada), “yelma” (atlı kəşfiyyat), “yazaq” (gecə qaravulcusu), “akınçı” (hücumçü), “eren” (sırası əsgər), “ər” (döyüşçü), “ərbaşı” (sərkərdə), “yançı” (sərkərdə), “yarak” (yaraq), “sübaşı” (qoşunbaşı), “çərik” (çəri, qoşun), “sülədim” (qoşun çəkdim), “sü” (qoşun), “taşra” (sərhəd), “yalmas” (zireh) və s. kimi hərbi sözlər artıq mövqeyini itirərək arxaik plana keçmişdir. “Saqqak”, “tabança”, “qundaq”, “xəncər”, “əsir”, “əsgər”, “sərkərdə”, “qüllə”, “süngü” və s. bu kimi leksemlərdən bəziləri çağdaş dilimizdə də işləkliyini qoruyub saxlamaqdadır. Bu mənada, “tapança”, “əsgər” və s. sözlər səciyyəvidir.

Hərbi sözlər tarixi mənbələrdə

Hərbi sözlərlə bağlı araşdırma ilkin insanların yaşamından çağdaş zamanımıza qədər bütün tarixi dövrlərdə müxtəlif savaşa sursatlarının yarandığını və bununla da hərbi leksikanın formalaşdığını göstərir. Elə bir tarixi dövr olmamışdır ki, hərbi sözlərə müraciət edilməsin. Diqqətə dəyər faktlardandır ki, Azərbaycan xalqının folklor və yazılı ədəbi örnəkləri hazırda dilimizdə işlənmə fəallığını itirən bir sıra hərbi sözləri qoruyub saxlamaqdadır. Bu baxımdan, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı möhtəşəm mənbələrdən biridir. Dastanda oğuzların istifadə etdiyi silahlardan da danışılmışdır ki, bu, əsərin hərbi leksikası haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa imkan verir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində işlənən ox, qılınç, qarğı və çomaq kimi sözlər qədimdə işlənən silahları ümumiləşdirir və onların oğuz igidlərinin silahları olduğunu təsdiq edir. Oğuzların silahları iki yerə ayrılırdı:

1. Döyüş silahları.
2. Müdafiə silahları.

Oğuzların əsas müdafiə silahlarından biri də tuğulğa və qalxandır. Tuğulğalar zirehli olurdu. Oğuzların silahlardan necə və hansı məqamlarda istifadə etməsi onların hərbi mədəniyyətini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Tarixi hadisələr və ədəbi nümunələr ox, təmrən, yelək, sadaq, bəliq, süngü, cida, göndər, yay, büt (nişangah) və s. döyüş vasitələrinin ən qədim hərbi silahları ifadə edən leksik-qrammatik vahidlər olduğunu göstərir. Təmrən oxun ucundakı dəmir parçasının adıdır. Oxun arxa tərəfində üç tük olurdu ki, bu, yelək adlanırdı. *Sadaq* və *bəliq* sinonim sözlərdir. Onların hər ikisindən ox qabı kimi istifadə olunmuşdur. Hətta onların yüzə yaxın (90) ox tutması haqqında məlumatlar da vardır. Qədim türklər oxdan təkcə döyüş məqsədilə istifadə etmirdilər. Onlar öz bacarıqlarını təkmilləşdirib inkişaf etdirmək və ya əylənmək məqsədilə də ox atırdılar. Bunun üçün xüsusi nişangahlar (bütələr) təşkil edilirdi.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində iki cür yayla qarşılaşırıq:

1. Ağ (ağca) tozlu yay (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Qanturalının oğlu Beyrək üçün səfərə çıxan tacirlərin ona ağ tozlu yay gətirməsi məlumdur).
2. Qatı yay.

Kirişləri inək və qurd damarlarından hazırlanan yayların ox kimi qabı olmurdu. Onlar qoldan asılırdı. Yaylara sırmalar (sırım) dolanırdı ki, buna toz deyilirdi. Qədim türklərdə qarğı, süngü, cida, göndər kimi hərbi sözlər işlək olmuşdur. Bunlar bir-birinin sinonimi kimi işlənmişdir. Onların içərisində ən qədimi süngü hesab edilir. Hücum silahlarından biri də çomaqdır. Çomaq türklər tərəfindən hər yerdə, hər zaman istifadə edilən bir silahdır. O ağacdən və dəmirdən düzəldilir. Ağac çomağa Türkiyədə bozdağan deyildiyi də məlumdur [4].

Dünyada oxdan istifadə uzun zamanlar üçün keçərli hesab edilmişdir. Silahlarla bağlı əsas rəsmi sənədlər 1326-cı ilə aiddir. Həmin tarixdə kral III Edvard kralların vəzifələri ilə bağlı bir kitab yazmış və orada silah rəsmi vermişdir. Sonra gerçəkləşmiş həmin silah ucu möhkəm qızdırılmış dəmir çubuqla işə salınmış və ondan dörd dilli bir ox atılmışdır. Türk mənbələrində XIV yüzilliyin əvvəlinə aid sənədlərdə oxun geniş yayılması haqqında məlumatlar vardır.

Dünyada avropalılardan əvvəl odlu silahlardan ilk istifadənin çinlilər və hindistanlılarla bağlanması haqqında fikirlər geniş yayılsa da, bu barədə rəsmi sənəd yoxdur. Belə fikirlərin əsas qaynağı qədim Şərq ədəbiyyatıdır. Odlu silahlardan ilk istifadə 1331-ci ildə İtaliyada baş vermişdir, belə ki almanlar oranı top atəsinə tutmuşdular. Odlu silahların Çinə 1520-ci ildə portəgizlilər tərəfindən tanıtılması haqqında fikirlər də vardır.

Dünyada ən sadə və ilkin silah daş və çomaq hesab olunur. Kəskin və sivri uclu alətlər sonralar yaradılmışdır. İlk insanların ov və qoruyuculuğuna yarayan daş və çomaqdan sonra gürz, bıçaq, qılınc, mizraq, qarğı, ox, cirit (cida, mizraq), qalxan, zireh, mancanaq, qoçbaşı, xəncər, balta, qəmə kimi alətlərin istifadəsi onlara uyğun leksemləri formalaşdırmışdır.

Qədim hərbi sözlər mənşəyinə görə iki qrupa ayrılır:

1. Milli hərbi sözlər.
2. Alınma hərbi sözlər.

Milli hərbi sözlər, əsasən, aşağıdakılardan ibarətdir: aqın (basqın, hücum), aqınçı (talançı), aqmaq (basqın etmək), alay, aldırmaq (döyüşdə əsir vermək), almaq (zəbt etmək), alp (igid, cəsur), atış, bahadur (qəhrəman), bahadurluq, balkır (yaralı), balçaq (qılıncın qəbzədi), boru (döyüşdə çalınan musiqi aləti), cilasun (igid, qəhrəman), cilasunluq, cida (süngü), cidalu, çalış (zərbə, döyüş), çalışmaq (silahla döyüşmək), çalmaq (vurmaq), çapılma (vurulub yaralanma), çapmaq (parçalamaq, baş kəsmək), çarqağı (qabaqcıl əsgər), çavuş, çavuşlu, çəri (əsgər), çəribaşı (komandan), çərkəz (bacarıqlı döyüşçü), çomaq, dəli (qəhrəman, igid), dəmrən (oxun dəmir ucluğu), dəmrənsiz, dəmir don (zireh), dəpər (baltaya bənzər döyüş silahı), döğüşmək, ərən, gəz (oxun yarığı), gəzləmək (oxu gəzinə qoymaq, nişan almaq), göndər (mizraq, nizə), gözçi (kəşfiyyatçı), gürz, ışıq (dəmir başlıq), ilğar (basqın, hücum), qalxan, qama (ikiəgizli bıçaq, kiçik xəncər), qarğı, qılınc, qın, qınlı, qınsız, qırış (qırğın), qoyulmaq (basqın etmək), ox, oxçu, oxcuğaz, pıçaq, sadaq, sapand, savaş, savaşmaq, sərhəd, sivri (şiş), süngü (sügilik), sünücük (kiçik süngü), sünü (süngü), sür (qamışdan düzəldilən nizə), yigit, şah yigit, toz (yaya sarılan ağac qabığı), tuğulğa (dəbilqə), tumar (qamçı), urğun (qarət), urulmaq (vurulmaq), uruşmaq (vuruşmaq), yadıq (yaraq), yağı, yağılıq, yağma (talan), yapınmaq (siperlənmək), yaraq, yelək (oxun tükləri), yeləkli, yeltənmək (qılınc qurşanmaq), yenmək (üstün gəlmək, qələbə çalmaq), yigit, yigitlik və s.

Alınma hərbi sözlər, əsasən, ərəb-fars mənşəlidir və aşağıdakı leksik vahidləri əhatə edir: alati (silahlar), bürc, cəng, cövşən (zireh), ğırım (rəqib döyüşçü), həmlə, xəsm (düşmən), qəbzə, ləşkər, raslamaq (nişan almaq), puta (butə: nişangah), sərhəng (başçı, komandan), süvari, zülfüqar (ucu haça qılınc) və s.

Araşdırmalar göstərir ki, hərbi sözlərdən ən işlək olanı ox və qılıncdır. Bəzi mənbələr türklərin qılınc istehsalı və istifadəsini Osmanlı dövləti ilə bağlasa da, çox saydakı fikirlər bunu Asiya hunları ilə əlaqələndirir. Hərbi alətlərin növləri çoxaldıqca bu məzmunadakı sözlərin də sayı artır və hərbi leksika güclənir. Məsələn, türk dillərində qılıncın meç (bıçağaoxşar qılınc), şəmşir, qəddarə, yatağan, zülfüqar kimi növlərə malik olması, bir tərəfdən onun geniş yayıldığını, digər tərəfdən söz yaradıcılığında iştirakını göstərir. Şəmşir fars dilində qılınc deməkdir və şəmşirbaz (qılıncoynadan) sözü onun əsasında yaranmışdır. “Qəddarə” mənşəcə ərəb sözüdür, hər iki tərəfi kəsən iti qılınc deməkdir. Çəkisinə görə ağır olduğundan tufəng kimi çiyində daşınmış və baş üstündə fırladılaraq düşməne tərəf tuşlanmışdır.

Avropalıların heyrətinə səbəb olan türk qılınclarından biri karabela adlanır. O, qəbzəsinin metaldan olması ilə seçilən qılinc növüdür. Qəbzəsinin ucu qartal başına oxşadılır. XVII yüzillikdə Osmanlı imperatorluğunda daha çox işlədilmiş və sonralar rəsmi qılinc kimi qəbul edilmişdir.

Yatağan XVI yüzillikdə çox geniş yayılan türk qılınıcıdır. İlk işləməli yatağanlardan birinin Sultan Süleyman üçün düzəldilməsi məlumdur. Həmin qılinc Nyu-Yorkda muzeydə saxlanılır. Bu, birağızlı kəskin qılinc növüdür. Bu qılincin adı ilə bağlı bir sıra fikirlər özünü göstərir. Onlardan biri yatağanın öz adını düzəldiyi yerin adından alması ilə bağlıdır. Belə ki, o, Türkiyənin Dənizli bölgəsinin Yatağan kəndində düzəldilmişdir. Fikirlərdən biri həmin kəndə öz adını verən Bektaşi Yatağan Babanın təsirinin qılinc adına keçdiyini göstərir. Bəzi fikirlərə görə, Hacı Bektaşi Vəlinin məsləhəti ilə Yatağan türkmən ustaları tərəfindən düzəldilmişdir. Bu qılincin yalnız bir tərəfinin kəskin olması onunla izah edilir ki, o, aman istəyən, təslim olan düşməne yaşama şansı verir. Qılincin bu növünün çağdaş dövrümüzdə də Türkiyədə istehsal olunması barədə fikirlər mövcuddur. Maraqlıdır ki, hazırda qılinc qiymətli hədiyyə əşyalarından biri hesab olunur.

Qılincin zülfüqar adlı növü dini inanclarla bağlıdır. Belə ki, İslam dinində dörd böyük xəlifədən biri, ilk imam olan həzrəti Əlinin çəngəl formasında olan ikibaşlı qılınıcı “Zülfüqar” adlandırılmışdır.

Bu qılinc haqqında belə bir inam vardır ki, onun bir ucu elmi, digər ucu ədaləti təmsil edir. “Zülfüqar”ın ağır və uzun olması haqqında bir sıra rəvayətlər mövcuddur. Hər halda, uzun və ağır olması onu digər qılınlardan fərqləndirir. İstanbulda Topqarı muzeyindəki qılınlardan birinin Həzrət Əliyə aidliyi qeyd olunsada, həmin qılinc “Zülfüqar yox”, imama aid olan başqa bir qılincdir. Həmin qılincin nişanələri “Zülfüqar”la uyğunlaşmır. “Zülfüqar”ın harada olması dəqiq bilinmir. Belə ki, bəzi rəvayətlərə görə, dəvə Həzrət Əlinin cənazəsini apararkən qılinc onun yanında imiş. Onun dəvəsi və qılınıcı ilə basdırılmaq istəməsi haqqında vəsiyyəti ilə bağlı mülahizələr də vardır. Digər fikirlərə əsasən, Həzrət Əli oğlanlarına (Həsən və Hüseyin) “Zülfüqar” qılınıcını Nəcəf şəhərindən dənizə atmağı tapşırırmışdı ki, bu ərazi Dəclə-Fərat çaylarına uyğun gəlir.

“Zülfüqar” qılınıcı haqqında bir sıra rəvayətlər onun İslam dini ilə bağlılığını təsdiq edir. Rəvayətə görə, Uhud müharibəsində düşmən əsgərlərindən olan Əmrü bin Ədüd özünə qarşı dura bilən bir rəqib istəyir və Məhəmməd peyğəmbər “Zülfüqarı” Həzrət Əliyə uzadaraq meydana çıxmasını tələb edir. Dini fikirlərə görə, bu qılinc müharibədə əldə edilən qənimət kimi misirlilərdən peyğəmbərə verilmişdir. Müharibə zamanı dişi qırılan peyğəmbər “Yetiş, ya Əli!” dedikdə, Həzrət Əli peyğəmbəri qoruyur və bu zaman yetmiş yara alır. Rəvayətə görə, Cəbrayıl “La fetta illa ali la seyfe illa Zülfikar” deyərək səslənir. Bu cümlənin anlamı belədir: “Əlidən başqa igid, Zülfüqardan başqa qılinc yoxdur!”.

Digər bir rəvayətdə “Zülfüqar” cənnətdə asılı vəziyyətdə idi və o, Həzrəti Əliyə verilmək üçün Cəbrayıl tərəfindən yerə endirilir. Məhəmməd peyğəmbər onu qını ilə Həzrət Əliyə təqdim edərkən Tanrıdan bir hədiyyə olduğunu söyləyir.

Zülfüqar qılincinin nə zamansa yenidən işlənməsi haqqında da inanclar yayılmışdır. Belə ki, müsəlmanlar içərisində sonuncu imamın – Mehdiyin dünyaya gələrək həmin qılıncla ədaləti yayacağına inanılır.

“Koroğlu” dastanında qılincin “Misri” adlı ildırım parçasından hazırlanmış növü ilə də qarşılaşırıq. Qılinc və oxla müqayisədə mancanaq mexanizm kimi dəyərləndirilməyə layiqdir. Belə ki, güllə və oxları fırlatmaq üçün mancanaq daha yararlı idi. Türk dillərində kasatura (ən kəskin qılinc) adlı hərbi söz də var. O tufəngin ucuna taxılan atəşsiz silah növüdür.

Qədim zamanlarda qala qapılarını yıxmaq üçün qoçbaşı deyilən bir silah növü də işlənmişdir. O kərişin ucuna taxılan qoç başı şəklində olan bir dəmirdir.

Odlu silahların meydana çıxması barıtın kəşfi ilə bağlıdır. Barıtın Çindən Orta Şərq və Avropa ölkələrinə keçməsi odlu silahların inkişafına imkan yaratdı. Raketlərin, top və tufənglərin barıtsız işlənmədiyini məlumdur. Səlcuq və Osmanlı dövrlərində odlu silahların inkişafında yüksəliş olmuşdur.

Azərbaycan əsəbi-bədii dilində “güllə” sözü ilə “Koroğlu” dastanından başlayaraq qarşılaşırıq. Azərbaycan dilindəki “güllə” sözü çox zaman “tufəng” mənasında işlənmişdir. Əslində, güllə qurğuşundan düzəldilmiş mərmicikdir ki, o, top, tufəng və tapança kimi silahlarda istifadə olunur. Dastanın son qolunda (Koroğlunun qocalığı) eposda ilk dəfə olaraq “tufəng” sözünə rast gəlirik. Koroğlu

Nigar xanımınla piyada gedərkən çöldə bir cüt öküz otaran və çiyində yarı taxta, yarı dəmir bir şey olan kişi ilə qarşılaşıb soruşur:

- Ay kişi, bu nədi, çiyininə keçiribsen?
- Bu, tüfəngdi.
- Tüfəng nədi?
- Bunun üçündə güllə olur. Adama, heyvana dəyəndə öldürür.

Bu sözlərə inanmayan Koroğlu kişidən onu vurmasını xahiş edir. Kişi vurmaq istəmədikdə Koroğlu qan pulunu verib onun öküzü vurmasını istəyir. “Tüfəng açılan kimi öküz yerə yıxıldı” [4, s.446]. Qarşı-qarşıya, mərd-mərdənə mübarizə tərəfdarı olan Koroğlu sazı bağına basaraq dediği qoşmada tüfəngə münasibətini bildirir:

Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi, hay, haray!
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi? [4, s.447].

Deməli, qədim zamanlarda insanlar qida əldə etmək məqsədilə öz gücündən, əllərindən faydalanmış, lakin zaman keçdikcə ov və müdafiə üçün bir sıra alətlərdən istifadə etmişlər. Vurmaq üçün kəsici olan bu alətlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri var idi. Onlar fərqli məkan və zamanlarda müxtəlif formalarda və adlarda üzə çıxmışdır ki, bu adlar hərbi leksikanın yaranmasını əsaslandırmışdır.

Qədim dövrlərdən indiyə qədər hərbi sursatların böyük bir inkişaf yolu olmuşdur. Bu prosesdə barıtın kəşf olunması ilə odlu silahların, texnikanın yüksəlişi ilə kimyəvi, meteoroloji, akustik, kosmik, nüvə və soyuq döyüş silahlarının meydana çıxması hərbi sözlərin bolluğuna imkan yaratmışdır. Xüsusilə də top o zamanlar üçün geniş istifadədə olan silah növünə çevrilmişdir. Sözügedən dövrdə türk ölkələrindəki top texnikası avropalılardan üstün olmuşdur. Sonrakı zamanlarda mərmə və raket atan tapança, tüfəng, top və havan kimi silah növləri yaranmışdır. İstifadə məqsədi onların hər birinin özəl xüsusiyyətləri ilə bağlı idi. Həmin silahların yarımavtomatik növlərinin yaranması hərbi leksikanı daha da zənginləşdirmişdir. Beləliklə, Azərbaycanda hərbi leksikanın formalaşma tarixi çox qədimdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Məmmədli, Y. Azərbaycan dilinin hərbi leksikası / Y.Məmmədli. – Bakı: Universitet nəşriyyatı, – 1997. – 132 s.
2. Qasimov, İ.Z. Azərbaycan dilində hərbi terminoloji leksikanın təşəkkülü və inkişafı / İ.Z.Qasimov. – Bakı: Nurlan, – 2001. – 96 s.
3. Həsənov, H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası / H. Həsənov. – Bakı: Nurlan, – 2005. – 452 s.
4. “Koroğlu” dastanı. – Bakı: Lider, – 2005. – 552 s.

Аннотация

История военной речи в Азербайджане

Элнара Джавадова

В статье рассматривается военная лексика азербайджанского языка. Для этой цели в расследовании используется история формирования военных слов. Уточняются некоторые представления об истории военных слов в нашем языке, приводятся примеры, подтверждающие их историческое прошлое. Систематически исследуются древнейшие образцы военной лексики, которые с древних времен претерпели большое развитие. В статье определены самые старые военные слова и описаны их типы. Кроме того, рассматривается роль военных слов в литературном языке.

Ключевые слова: язык, стиль, военное слово, словарный запас, искусство.

Abstract**History of military words in Azerbaijan
Elnara Javadova**

The article deals with the military lexicon of the Azerbaijani language. For this purpose, the history of the formation of military words is involved in the investigation. Some ideas about the history of military words in our language are clarified, and examples are given to confirm their historical past. The most ancient examples of military lexicon, which have gone through great development since ancient times are systematically studied. The article identifies the oldest military words and describes their types. In addition, the role of military words in the literary language is also addressed.

Keywords: language, style, military word, vocabulary, art.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 14.02.2020

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 27.02.2020

Çapa qəbul edilmişdir: 18.03.2020